

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 57
Godina XXIX
Maj, 2024.
[str. 265-270]

© Monos 2024

Trilogija Mehmedalije Hadžića: Budućnost pripada osviještenima

Mehmedalija Hadžić, *Sa Božijim poslanicima i vjesnicima, mir s njima, Connectum d.o.o. Sarajevo, 2020., str. 340*); *Sa ljudima i događajima, Dobra knjiga, Sarajevo, 2021., str. 340*; *Sa Kur'anom Mudrim i Hadisom Časnim - Izbor tekstova, Dobra knjiga, Sarajevo 2023., str. 582*

“.. mi Muslimani nikada ne smijemo činiti ono što izlazi iz okvira čestitosti i ljudskosti, bez obzira na ponašanje naših neprijatelja. U tome je naša moralna snaga koja će nam pribaviti uz Božiju pomoć i konačnu pobjedu. Sve što smo bliži islamskoj moralnosti – bliži smo našoj toj pobjedi”.

(M. Hadžić, *Moralni kodeks muslimanskog borca*, 1994.)

Tri knjige Mehmedalije Hadžića (*Sa Božijim poslanicima i vjesnicima, mir s njima*, Sarajevo, 2020, 340 stranica; *Sa ljudima i događajima – osviješteno sjećanje*, Sarajevo, 2021, 958 stranica, i *Sa Kur'anom Mudrim i Hadisom Časnim - Izbor tekstova*, Sarajevo, 2023, 582 stranica), objavljene u posljednje četiri godine, predstavljaju sabiranje tragova njegovoga pisanja, želju da ostavi nešto trajno (na tragu hadisa da čovjek može nakon smrti ostaviti samo troje: hajirli odgojeno dijete, trajnu sadaku i knjigu/napisano djelo) da otme od vremena koje neumitno prolazi ... Ljudska je to potreba, sjećanje na prošlost, na sebe mlađeg, što budi nostalgичnost, ali istovremeno pokazuje i ljubav prema životu koji je u našim sjećanjima.

S obzirom da savremeni čovjek živi u nekoj vrsti stalne sadašnjosti i da je izgubio gotovo svaki osjećaj i bilo kakvu organsku vezu sa prošlošću i sa iskustvima svojih predaka (Bošnjacima je posebno potrebno učiti iz svoje bliske prošlosti), Hadžićeva trilogija može itekako poslužiti kao jedno viđenje i percepcija učesnika događaja i društvenih procesa u posljednjih pola stoljeća, pogotovo ako imamo u vidu da jedna verzija viđenja naše prošlosti može biti osporena ne samo zato što ona nije bliska istini, nego veoma često i zbog toga što eksponenti drugačijeg viđenja stvarnosti imaju više moći da nametnu “svoju” stvarnost i “svoju” istinu. Svakodnevno smo svjedoci nametanja “tuđe” realnosti i “tuđe” istine iako se radi o “našoj koži”! Stoga će čitanje Hadžićeve trilogije, možda, umnogome pomoći drugačijoj

PRIKAZI I OSVRTI

percepciji naše nedavne prošlosti i biti veoma uvjerljiv i vjerodostojan indikator istine, nasuprot “službenim” istinama koje su nametali i nameću oni, koji su vladali i vladaju našim društvom i našim životima.

Moramo znati da su životi naše generacije, pa i životi naših potomaka u značajnoj vezi sa našom prošlošću, jer zablude i greške naših predaka nerijetko ispaštamo, kao što će i naše greške ispaštati naši potomci.

Svako naše znanje, naša spoznaja ako ne doprinosi samospoznaji i samoosvješćenju, gubi svoju svrhu. Bezvrijedni su. Uostalom, u jednom od svojih tekstova, Hadžić kao moto uzima stav da “budućnost pripada osviješćenima!” Prošlost ne možemo promijeniti, ali zato možemo utjecati na budućnost tek kad shvatimo i valoriziramo svoju prošlost. Ljudska drama odvija se u sjećanju o prošlom, svijesti o sadašnjem i nadi u bolju budućnost. Mi ne možemo objasniti i razumjeti ništa ljudsko ako ne vodimo računa o našim iskustvima, kako pojedinca, tako i grupe, zajednice; ako svakodnevno ne živimo našu egzistencijalnu dramu. Pisati i pitati se o prošlosti, znači tragati za istinom.

Prva Hadžićeva knjiga, *Sa Božijim poslanicima i vjesnicima, mir s njima*, (2020), predstavlja historiju kontinuiteta poslanstva, od Adema a.s., prvog, pa do Muhammeda a.s., posljednjeg Božijeg poslanika, kontinuiteta koji muslimanska tradicija priznaje, prihvata i identifikira se sa svakim od poznatih poslanika, pa i onih manje poznatih.

Svjestan da “sve što je čovjekovo znanje veće, veća su i njegova iskušenja”, rezignirano ukazuje na činjenicu da “u svijetu u kojem živimo sve je manje mjesta za onog koji je odlučio misliti vlastitim umom i osjećati vlastitim srcem, i te svoje misli i osjećanja hrabro artikulirati.” Unatoč tome, u svojim tekstovima otvoren je prema pro-

blemima koji su dolazili odasvud “*kojima ne treba samo odolijevati nego koje treba povesti u susret svijesti konačnosti ljudskog činjenja i djelovanja, ali i svijesti beskrajnog zadatka rješavanja.*”

Kao što je poznato, sav stvoreni svijet ima svoju svrhu, cilj koji je postavio njegov Stvoritelj, bar tako smatraju vjerujući, jer se u njemu uvijek ostvaruje volja Božija. Na taj način, sve što postoji, postoji u odgovarajućoj mjeri i u potpunosti služi određenom i univerzalnom cilju. Samo čovjek, za razliku od svih Božijih stvorenja, ima moć datu od Boga da “naruši” ovaj univerzalni cilj, jedino stvorenje koje realizira Božiju volju uz svoj lični pristanak. Jedino na taj način čovjek postaje odgovoran. U suprotnom, čovjekova sposobnost/mogućnost da djeluje moralno, pravedno, u skladu sa nاپutcima Stvoritelja bila bi izlišna i nemoguća.

Nasuprot tome, svrha i cilj Božijeg stvaranja bi izgubila svoju svrhu (*I (reci im da) Sam stvorio džine i meleke, nevidljiva bića, i ljude samo zato da Me mogu (spoznati i) obožavati* – sura *Ez-Zarijat* (*Vjetrovi koji raspršuju prah*), ajet 56., itd.). Sav stvoreni svijet ima za svrhu ostvariti volju Božiju, apsolutnu u vremenu i prostoru. Stoga je komunikacija između Stvoritelja i čovjeka, kao njegovog stvorenja neophodna: putem slanja poslanika (*Pa (ni) prije tvoga vremena, (Muhammede,) mi nismo slali (kao svoje poslanike) nikoga osim (smrtne) ljude, koje smo nadahnjivali: a ako to (još) niste shvatili, pitajte sljedbenike (ranije) Objave*, - sura *En-Nahl* (*Pčele*), ajet 43.; i (*to uprkos činjenici da čak ni) prije tebe Mi nismo poslali nijednog poslanika a da mu nismo objavili da nema drugog Božanstva osim Mene, (i da,) zbog toga, treba da obožavate (samo) Mene* – sura *El-Enbija'* (*Vjerovjesnici*), ajet 25., itd.), kroz naredbe upućene čovjeku (*Čitaj u ime Uzdržavatelja svoga koji stvara* – sura *‘Aleq* (*Zametna čelija*), ajet 1., itd.), putem intelekta, razmišljanja (*Zaista i stvaranju nebesa i zemlje; i u smjeni noći i dana; i u brodovima što plove morem s onim što je korisno čovjeku; i u vodama koje Allah spušta dajući tako život zemlji nakon mrtvila njezina i uzrokujući razmnožavanje svih vrsta živih stvorenja nakon toga; i u promjeni vjetrova i oblaka što određenim putanjama jure između neba i zemlje – (u svemu ovome) su, zaista, poruke za one koji koriste svoj razum* – sura *El-Bekara* (*Krava*), ajet 164., itd.)

Mnoštvo Božijih poslanika i vjesnika samo su potvrđivali primordijalnu vjeru (*ed-din al-hanif*) koju je čovječanstvo tokom povijesti zaboravljalo, iskrivljavalo, dodavalo ljudske nanose, što je sve dovelo do falsificiranja iskonske vjere (*fitret*). Poslanici su samo “zanavljali” i pročišćavali “zamućeni” izvor: oni su, kako je to govorio veliki Husein Đozo, samo izdavali “novo izdanje iste Knjige” svome narodu

u svoje vrijeme. “Zapravo, riječ “Knjiga” često se koristi u Kur’ānu bez ukazivanja na bilo koju specifičnu objavljenu knjigu, već kao rodni pojam koja označava ukupnost Božijih objava” (Fazlur Rahman), odnosno ni na jedan poseban sveti spis nego na Božiju objavu općenito. Ovaj, gore izneseni, stav najbolje potvrđuje 213-ti ajet sure *Bekare*: *Čitav ljudski rod nekad je bio jedna jedina zajednica; (a onda su se počeli razilaziti) – zbog čega je Allah slao poslanike kao donosioc radosnih vijesti i kao opominjače, i preko njih je, sa Plemenitih Visina, darivao Objavu objašnjavajući Istinu kako bi ona mogla odlučivati među ljudima o svemu o čemu su se počeli razilaziti. A niko drugi nego isti oni ljudi koji su bili obdareni ovom (Objavom) počese se, iz međusobne zavisti, prepirati oko njezinih značenja nakon što su im bili podastrti svi dokazi Istine. Ali Allah vodi vjernike do Istine o kojoj su se, s Njegovim dopuštenjem, prepirali, jer Allah vodi na Pravi put onoga koji želi (biti vođen).*

Čovjekova obaveza, odgovornost i emanet su univerzalni, jer je samo on, čovjek, sposoban prihvatiti ovu odgovornost koja traje od prvog čovjeka i poslanika, Adema a.s., pa sve do Sudnjega dana.

Historija monoteizma predstavlja historiju kontinuiteta poslanstva. Od Adema a.s., prvog, pa do Muhammeda a.s., posljednjeg Božijeg poslanika, muslimanska tradicija priznaje, prihvata i identificira se sa svakim od poznatih poslanika, pa i onih manje poznatih (... *Ja vjerujem u svaku Objavu koju je Bog predao sa Plemenitih Visina ...* – sura *Eš-Šūrā* (*Dogovaranje*), ajet 15., kaže posljednji Božiji poslanik Muhammed a.s.).

Jedan od najpoznatijih je, bez ikakve sumnje Ibrahim a.s., koji je u “rodu” sa posljednjim Božijim poslanikom Muhammedom a.s., ali i sa ostalim poslanicima. Njegov čisti monoteizam (*hanif muslim*), njegova svijest o Stvoritelju, njegova samo-

požrtvovanost i potčinjenost Uzvišenom (spremnost na žrtvovanje sina Ismaila) pokazuju njegovu ogromnu kušnju u vjeri koje nisu bili pošteđeni, na razne načine, ni drugi Božiji poslanici. Njegova kušnja vjere je izražena kroz dvije ljubavi: prema Stvoritelju i prema sinu. Ova teška kušnja i pravi izbor su ga odveli ka poniznosti i miru sa Uzvišenim koji postižu samo najodabraniji među Božijim robovima.

Rukopis koji je priredio Hadžić nudi opis misije i života svakog od poslanika koje baštini muslimanska tradicija. Pored kur'anskih istina o svim poslanicima, u rukopisu susrećemo i druge historijske činjenice i predaje o njima koje su zabilježene kod mnogobrojnih naroda na prostorima na kojima su djelovali spomenuti Božiji poslanici.

Ono što posebno želim naglasiti su geografske karte na kojima su ucrtani "sveti prostori" kojima su se kretali svi Božiji poslanici, a to je prostor koji, uglavnom, prepoznajemo kao prostor pod nazivom Bliski istok, prostor "svete zemlje" i "svetog kamenja"!

Druga Hadžićeva knjiga pod naslovom *Sa ljudima i događajima* (2021), rezultat je njegovog ukupnog spisateljskog rada tokom skoro pola stoljeća. Tekstovi iz ove knjige objavljuvani su u časopisima i drugim izdanjima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i formi članaka, referata sa naučnih skupova, intervjuva, vazova, hutbi, uvodnika, recenzija, govora sa promocija knjiga i tribina, te sjećanja na prijatelje, kolege i druge drage ljude. Jednostavno kazavši, njegovu ukupna miscellanea.

Dijapazon tema je, dakle, veoma širok. Od nauke o hadisu (izrekā Poslanika Muhameda a.s) za koju je Hadžić veoma kompetentan, širokih tema islamske kulture i civilizacije, pa sve do svakodnevnih društvenih pojava i problema. Stoga je nemoguće navesti sve teme i probleme kojih

se dotiče autor u štivu koje je napisano na skoro hiljadu stranica.

Ako se ima u vidu da savremeni čovjek živi u nekoj vrsti stalne sadašnjosti i da je izgubio gotovo svaki osjećaj i bilo kakvu organsku vezu sa prošošću i sa iskustvima svojih predaka, ovaj rukopis može poslužiti kao urnek, lakmus papir da sadašnje generacije spoznaju i shvate, da li imaju iste probleme, jesu li makli naprijed (šta god to u njihovoj svijesti i percepciji značilo!) i da pokušaju uzeti ibret iz miscellanea Mehmedalije Hadžića.

Ovaj ibret, pouka ima posebnu vrijednost ako znamo da se društvene promjene odvijaju nevjerojatnom brzinom i da su stare društvene, političke, pa i vjerske mape i krajolici uveliko promijenjeni. Stoga će ova knjiga, makar dijelom, ozbiljnim i čitaocima sa strašću, dati odgovore na zapitanost, snove, želje, težnje, ali i zablude i promašaje Hadžićeve generacije, jer kao što je općepoznato ne može se razumjeti jedan narod bez svoje historije.

Tako Hadžić, nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu i svih njenih pratećih posljedica, sa sjetom i nostalgijom govori o našoj postratnoj stvarnosti, uz nadu o boljoj budućnosti: "Čini se kao da je sada i u Sarajevu sve manje onog uznemirava-

jućeg u očitoj odsutnosti tih nekadašnjih vrhunskih kulturno-civilizacijskih vrijednosti. Mi koji nosimo blisko sjećanje na neko drukčije sarajevsko i bosansko vrijeme to doživljavamo tragično. Duboko u našoj unutarnjosti razdire nas odustajanje od te prepoznatljive bosanske paradigme življenja. Unatoč svemu, ja osobno, nepokolebljivo vjerujem u Božiju dobrotu i milost. I da će On vazda (po)gledati na Bosnu i ljude Bosne, bez obzira jesu li oni svaki put zaslužili gledanje Njegovo” (*Moje svjedočenje o Sarajevu od 1959. godine do danas*).

Život naše generacije, pa i život naših potomaka u vezi je sa našom prošlošću, koliko god to mnogi željeli negirati i osporavati. Greške naših predaka počesto sami ispaštamo, kao što će i naše greške ispaštati naši potomci. Svaka naša spoznaja, ako ne doprinosi samospoznaji, nema svrhu, bezvrijedna je. Prošlost ne možemo promijeniti, ali zato možemo uticati na budućnost, ili “mi možemo da razumijemo Cezara, a da pri tome ne moramo biti Cezar!” (M. Weber).

Naša ljudska drama odvija se u sjećanju o prošlom, svijesti o sadašnjem i nadi u bolju budućnost. Mi ne možemo objasniti i razumjeti ništa ljudsko, ako ne vodimo računa o našim iskustvima, kako pojedinca, tako i grupe, zajednice; ako svakodnevno ne živimo našu egzistencijalnu dramu (nasuprot onoj narodnoj: “Blago budali, čitav joj život prođe u veselju!”); ako nemamo ciljeva i živimo bez ideala, koliko god to mnogima (uglavnom većini) izgledalo iracionalno, nepragmatično, nerealno, čak glupo, itd. Postavlja se pitanje, da li čovjek kao Božije stvorenje “u najljepšem obliku” može živjeti bez ideala? Jer, ko god pita za prošlo, on pita za istinu!

Međutim, moramo znati i biti duboko svjesni toga da preveliki idealizam paralizira našu sposobnost da se nosimo sa sadašnjošću, kao što i preveliki realizam, koji

je u suštini oportunističan i kalkulanstvo (lukavi i licemjerni to često nazivaju mudrošću), blokira nas da radimo bolje.

Hadžić, pišući o pojavama i društvenim procesima kojih je bio svjedok, istovremeno piše i o sebi, a time iznosi i svoj vrijednosni stav o društvu, pojavama i zajednici kojoj je sav svoj život pripadao. On je samokritičan i naglašava potrebu transformacije našeg mentaliteta: “... potreban je svestran preobražaj našeg sadašnjeg mentaliteta: otvorena kritika svega što je postalo tabu u javnom razgovoru, oslobađanje od lažnih autoriteta te od dvoličnosti u odnosu sa sudionicima bosanskog razgovora” (*Međuljudski odnosi u Kurʻanskom vidiku*).

Ako se teži istini, moraju se uzeti u obzir percepcija posmatrača i percepcija učesnika određenih događaja i društvenih procesa, što čini razliku između vanjskog i unutarnjeg viđenja nekog događaja, pojava, procesa, ali i ljudi. Jedna verzija viđenja naše prošlosti može biti osporena ne samo zato što ona nije bliska istini, nego veoma često zbog toga što eksponenti drugačijeg viđenja stvarnosti imaju više moći da nametnu “svoju” stvarnost i svoju istinu. Otuda, ovakva vrsta štiva, objavljivana u rasponu od pola stoljeća, može biti veoma uvjerljiv i vjerodostojan indikator istine, nasuprot “službenim” istinama koje nameću oni koji vladaju društvom.

U vremenu u kojem živimo, veoma često možemo spoznati istinu tako da uzimamo za laž ono što se javno govori, a za istinu ono što se šapuće u kuloarima, u povjerenju, u mahali ili se “lajka”. Ako nam je stvarnost loša, veoma često smo sami krivi za to.

Sabirajući tragove svoga pisanja, Hadžić, kao da u prolaznosti života želi ostaviti nešto trajno, nešto oteti od vremena koje neumitno prolazi i time potvrđuje ljubav prema prošlosti, prema sebi mlađem, što budi nostalgичnost i sjećanje, ali isto-

vremeno pokazuje i ljubav prema životu, mada je on više u prošlosti nego u sadašnjosti. “Kad volimo život, volimo prošlost, jer je to sadašnjost kakva je preživjela u ljudskom sjećanju” (Margareth Jursenar).

Hadžićeva nepokolebljiva vjera u Boga, u dobro uopće, ogleda se u tekstu *Moralni kodeks vojnika muslimana*, koji piše upravo kada agresori siluju muslimanke, čine genocid i najteže ratne zločine. On završava tekst riječima: “I na samom kraju, možda će se nekima činiti čudnim ovakav govor u trenutku kada nas agresor nemilosrdno uništava i razara sva naša materijalna i duhovna dobra, prelazeći u tome svaku mjeru. Naš odgovor je, da su ovo odredbe koje je islamsko zakonodavstvo ustanovilo i koje su obavezujuće za muslimane. One su kristalno jasne: mi, muslimani, nikada ne smijemo činiti ono što izlazi iz okvira čestitosti i ljudskosti, bez obzira na ponašanje naših neprijatelja. U tome je naša moralna snaga koja će nam pribaviti Božiju pomoć i konačnu pobjedu. Sve što smo bliži islamskoj moralnosti – bliži smo toj našoj pobjedi”.

Govor o ovoj knjizi, najbolje ćemo završiti citatom iz Hadžićevog teksta *Tri naša sudbonosna pitanja (Bog Svevišnji, Muhammed, mir s njim i Bosna)* čiji kraj završava dijelom ajeta iz Kur’ana, koji sam, gore, naveo kao moto: “Konačno, kada bosanski muslimani jasno odgovore na pitanje: Ko smo mi? i taj odgovor bude posvjedočen u njihovoj kulturi i politici, u ekonomiji i nauci, postat će osviješćeni i time bolji ljudi. Tada će njihova, i budućnost svih ljudi Bosne biti bolja. Tradicijsko učenje stalno podsjeća da *budućnost imaju oni koji su osviješćeni*.”

Trećom knjigom, *Sa Kur’anom Mudrim i Hadisom Časnim - Izbor tekstova* (2023) Hadžić, izvorni islam, islam Kur’anske objave i sunetsko-hadiske tradicije, veliki svijet živog islama, teorijskog i praktičnog, islama kao spasonosne ideje u vrijeme “kraja historije i posljednjeg čovjeka” čini dostupnim svima koji to žele.

Hadžić, upravo s pravom primjećuje da se “Kur’an ne može čitati onako kako to čitalac hoće nego samo onako kako to on čitaocu nalaže. Inače je čitanje bez rezultata i njime se ništa bitno kur’ansko ne otkriva”. Autor na taj način sugerira da je Kur’anu potrebno pristupiti bez predrasuda jer, ukoliko mu se pristupi s predrasadama, onda čitalac ne čita Kur’an već sebe i svoje misli!

Hadžić, s obzirom na svoj obrazovni put i profil, u sebi sublimira i islamsko, ali i zapadno obrazovanje. Zato je, sasvim logično, da Hadžić u jednom od svojih tekstova konstatira da “*pravi i najveći problem muslimana danas je u tome kako da primijene ono što im njihova vjera nalaže, odnosno kako sve te sadržaje pretočiti u svakidašnji život. Na ovo golemo i sudbonosno pitanje muslimani još tragaju za odgovorom.*”

Ova knjiga, upravo, predstavlja makar mali doprinos tom traganju!

Prof. dr. Enes Durmišević